



Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Şarap Turizmi Üzerine Bir Araştırma: Urla Örneği *

A Research on Wine Tourism within the Scope of Sustainable Tourism: Urla Example

ÖZET

Şarap ve bağcılık turizmi; bağ ve bağdan elde edilen ürünlerin direkt satılabildiği ya da tadıldığı, içerisinde konaklama, gastronomik tecrübeler, kültürel ve çeşitli doğa etkinlikleri de bulunduran, sürdürülebilir, yüksek katma değer bırakan bir turizm çeşididir. Şarap turizminin bıraktığı yüksek kazanç ve sürdürülebilir bir turizm çeşidi olması, bu alanda daha çok çalışma yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada literatür tarama yöntemi kullanılarak, konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelenmiş ve alandaki eksikliklere önerilerde bulunulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda 'Urla Bağ Yolu' örneği üzerinden durum değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışma özellikle sürdürülebilir turizm ve şarap ve bağcılık turizmini birlikte değerlendirerek literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Değerlendirilen güncel çalışmalar sonucunda; şarap ve bağcılık turizminin yüksek kazançlı ve sürdürülebilir bir turizm çeşidi olduğu bir kez daha vurgulanmış fakat Türkiye'de yeteri kadar tanıtım yapılmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Şarap Turizmi, Bağcılık.

ABSTRACT

Wine and viticulture tourism is a type of tourism that is sustainable and leaves high added value, where the vineyard and the products obtained from the vineyard can be sold or tasted directly and it also includes accommodation, gastronomic experiences, cultural and various nature activities. The high income generated by wine tourism and the fact that it is a sustainable type of tourism reveals the need for more studies in this field. In this study, using the literature review method, previous studies on the subject were examined and suggestions were tried to be made for the deficiencies in the field. In this regard, a situation evaluation was made on the example of 'Urla Vineyard Rode'. The study aims to contribute to the literature by evaluating sustainable tourism and wine and viticulture tourism together. As a result of the current evaluated studies, it was once again emphasized that wine and viticulture tourism is a highly profitable and sustainable type of tourism, but it was concluded that it is not promoted enough in Turkey.

Keywords: Sustainable Tourism, Wine Tourism, Viticulture.

GİRİŞ

Günümüzde sürdürülebilirlik, tarım, ekonomi, turizm gibi birçok alanda karşımıza çıkan, önemi giderek artmakta ve anlaşılmakta olan bir kavramdır. Sürdürülebilirlik kavramı; günümüz kaynaklarını bilinçli ve tutumlu bir şekilde kullanarak, hayatın her alanında mevcut durumu geliştirerek ve yaşamı idame ettirerek gelecek nesillere adil ve temiz bir hayat sunabilmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda incelendiğinde, birçok ülkenin kitle turizminden uzaklaşarak sürdürülebilir turizm uygulamalarına önem verdiği görülmektedir. Mevcut kaynakların sınırlılığı, ekosistemin tehlike altında olması, insanlar arasındaki sosyal eşitsizlik gibi durumlar göz önüne alındığında konunun önemi daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, hem kar oranının yüksek olması hem de tarımsal sürdürülebilirlik açısından incelendiğinde şarap turizmi, diğer turizm çeşitlilikleri arasında başı çekmektedir (Pelit, Baytok ve Soybalı, 2015).

Şarap ve bağcılık turizmi şarap imalathanelerini, şarap ürünlerini, şaraba odaklanan turizm etkinliklerini ve servislerini, o bölgenin kimliğini de yansıtarak şarap turistlerine sunmaktadır (García-Rodea, Thomé-Ortiz, Espinoza-Ortega ve Bittencourt-César, 2022). Şarap ve bağcılık turizmi içinde gastronomi turizmini de barındırarak turistlere farklı deneyimler sunmaktadır. Bu bağlamda şarap ve bağcılık turizmi sosyal, ekonomik ve çevresel olarak sürdürülebilir bir turizm çeşidi olarak görülmektedir (Akyürek, Karabulut ve Özdemir, 2024).

Bu çalışmada öncelikle şarap ve bağcılık turizmi, sürdürülebilir turizm gibi temel kavramlar açıklanmış, konuyla ilgili güncel kaynaklar taranmış ve Urla Bağ Rotasında bulunan bazı bağ evleri ve şarap imalathanelerinin

Diğdem Alper Çimen ¹
Ali Ilgaz ²

How to Cite This Article

Alper Çimen, D. & Ilgaz, A. (2025). "Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Şarap Turizmi Üzerine Bir Araştırma: Urla Örneği" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:11, Issue:10; pp:1770-1782. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17440979>

Arrival: 12 May 2025

Published: 25 October 2025

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

* Bu makale, Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Turist Rehberliği Programı öğrencisi Diğdem ALPER ÇİMEN'in dönem projesi çalışmasından üretilmiştir.

¹ İspanyolca Öğretmeni, ORCID: 0009-0004-3930-0518

² Dr. Öğr. Üyesi, Kapadokya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Nevşehir, Türkiye, ORCID: 0000-0003-0838-2747

sürdürülebilir turizm kapsamında nasıl çalışmalar yaptığı araştırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Urla Bağ Evi işletmesinin Turizm Bakanlığından onaylı Türkiye Sürdürülebilir Turizm Programında üçüncü aşama belgesini kısa bir süre sonra kazanacağı, işletmenin çok yönlü bir sürdürülebilirlik politikası izlediği ve ‘Tarlardan sofraya’ konsepti ile yerel üreticileri destekledikleri bilgilerine ulaşılmıştır (Urla Bağevi, 2024). Urlice Vineyard işletmesi ise organik tarımı benimseyerek ve kimyasal uygulamalar kullanmayan ve bölgenin en eski organik sertifikalı bağcılarından biridir (Gündoğan ve Yankı, 2022). Organik bağcılık yapan bir diğer işletme ise Perdix Wines işletmesidir. Tesis organik üzüm üretimi yaparak çevreye duyarlı sürdürülebilir turizm uygulamalarını benimsemektedir. (Perdix Wines, 2024).

Urla Bağ Yolu, 2024 Green Destinations Top 100 Good Practice Story (En İyi 100 Sürdürülebilir Destinasyon Hikâyesi) listesine seçilmiştir. Bu kapsamda bölgede sürdürülen çalışmalar ile Sürdürülebilir Turizm Destinasyonu Sertifikası almak hedeflenmektedir. Bölgede yerel üreticiler ile çalışarak sürdürülebilir kalınma, kültürel mirasa sahip çıkma ve çevreyi önemseyen politikalar izlenerek sürdürülebilir turizm yapmak amaçlanmaktadır. Bu çalışmalar bölgeye turizm sezonunu uzatma, uluslararası tanınma, ekonomik büyüme gibi olumlu sonuçlar kazandırmıştır (Urla Bağ Yolu, 2024).

Çalışmada, Türkiye ve Dünya üzerindeki şarap ve bağ yolu rotalarının ortaya konulması ve incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda literatürde yer alan kaynaklar incelenmiş olup özellikle Urla Bağ Yolu hakkında bilgiler verilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik kavramı, günümüze kadar birçok farklı şekilde tanımlanmış bir kavramdır. En genel kabul görmüş tanımları ise; günümüz ihtiyaç ve isteklerini, gelecek nesillerin de kendi ihtiyaç ve isteklerini karşılama yetisinden ödün vermeden karşılayabilmektir (Brundtland, 1987).

Latince *sutinare* kelimesinden türeyen bu kelime desteklemek, sürdürmek, devam ettirmek anlamlarına gelmektedir (Göcen ve Şahin, 2021). Van Zon ve Kuipers’e (2002) göre hammadde ihtiyacı tüm insanlık tarihi boyunca daimi bir konu ve sorun olmuştur. Öyle ki eski Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Roma uygarlıkları da bugünün sürdürülebilirlik problemlerini simgeleyen toprağın tuzlanması ve verimliliğini kaybetmesi, ormanların yok olması gibi doğal problemlerle karşılaşmışlardır. M.Ö. 5. yüzyılda Plato’nun, M.Ö. 1. yüzyılda Strabo’nun ve Columella’nın ve M.S. 1. yüzyılda Pliny the Elder’in madencilik, çiftçilik ve tomrukçuluk gibi insan kaynaklı çevresel bozulmalar üzerine tartışmaları olmuştur (Elders, 1938; LJM, 1948; Strabo, 1949).

Sürdürülebilirliğin önemi ise 20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. 1972 yılında, Roma Kulübü tarafından dönemin ileri gelen aydınlarına hazırlatılan ‘Büyümenin Sınırları’ raporu kamuoyuna duyurulmuştur. Bu raporda, ekonomi ile doğal çevrenin birbirlerine etkisi ve ekonomik kalkınmanın doğaya ciddi ve geri dönüşümez zararlar verdiği yer almaktadır. Ayrıca bu rapor, doğa ve ekonomik kalkınma sorunsalı üzerine vurgu yapan ilk yayın olarak görülmektedir (Tıraş, 2012). Aynı yıl bu kavramdan, 1972 yılında Stockholm’da gerçekleşen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansında bahsedilmiştir (Engin ve Akgöz, 2013). Bu konferans, çevre problemlerini ele alan dünyanın ilk konferansı olarak kabul edilmektedir. Konferans sonucunda yayınlanan bildirgede, Stockholm Deklarasyonu’nda, yirmi bir temel prensip kabul edilmiştir. Sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında iletişimi başlatarak, ekonomik büyüme, hava, okyanuslar ve su kirliliği ve dünya genelinde insanların refahı konularını ön plana alarak uluslararası çevre sorunlarına yer vermiştir. Bu konferansın en önemli sonuçlarından biri ise Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nın (UNEP) kurulmuş olması ve 5 Haziran gününün Birleşmiş Milletler Çevre Günü olarak kabul edilmesidir. (United Nations, 1972).

Bu kavram, daha sonra 1982 yılında Dünya Doğayı Koruma Birliğinin (IUCN) kabul ettiği Dünya Doğa Şartı belgesinde karşımıza çıkmaktadır (Tosun, 2009). Bu belgede temel beş prensip benimsenmektedir: Doğaya saygı gösterilmeli ve işleyişi bozulmamalıdır. Dünyadaki genetik yaşam çeşitliğinden taviz verilmemeli, tüm yaşam formlarının (vahşi ya da evcil) nüfusu en azından hayatlarını sürdürebilecekleri kadar yeterli olmalı ve bu amaca ulaşmak için gerekli tüm yaşam alanları koruma altına alınmalıdır. Dünyadaki, hem deniz hem kara, tüm alanlar bu koruma prensiplerine dâhil olmalıdır. Nadir ya da nesli tükenmekte olan alanlara ve farklı ekosistem örneklerini temsil eden belirli bölgelere özel koruma verilecektir. Ekosistem ve organizmaların yanı sıra insanlar tarafından kullanılan kara, deniz ve atmosfer kaynakları, en yüksek sürdürülebilir üretimi sağlamak için uygun bir şekilde yönetilmelidir. Ama bu yönetim, birlikte var olduğu diğer ekosistemlerin bütünlüğünü bozmayacak bir şekilde gerçekleşmelidir. Doğa, savaş ve diğer düşmanca eylemler sonucu gelişen bozulmalara karşı güvence altına alınmalıdır (General, 1998).

1987 yılında sürdürülebilirlik kavramın günümüzde en genel kabul görmüş tanımının da yapıldığı Brundtland Raporu olarak da bilinen Ortak Geleceğimiz Raporu yayınlamıştır. Bu raporun farkı ise mevcut kalkınma sistemleri ile yetinmeyip, gelecekte doğabilecek sorunlara şimdiden tedbirler almaktır (Yıldırım ve Nuri, 2018). Raporda genel endişeler; geleceğin tehdit altında olması, sürdürülebilir kalkınma ve uluslararası ekonominin rolü olarak üç ana başlık altında değerlendirilmiştir. Ayrıca raporda nüfus artışı ve insan kaynakları, yiyecek güvencesi, ekosistem ve türler, enerji, endüstri, kentsel sorunlar gibi birçok konu ele alınmıştır (Brundtland, 1987).

1992 yılında Rio Dünya zirvesi de olarak bilinen, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde gerçekleşmiştir. Bu evrensel konferans Stockholm, İsveç'te düzenlenen ilk İnsan Çevresi Konferansının 20. yıl dönümünde gerçekleşerek, 179 farklı ülkeden politik liderleri, diplomatları, bilim insanlarını, medya ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerini bir araya getirmiştir. Bu konferansın önemli sonuçlarından bir tanesi, geleceğe yatırım yapma ve 21. yüzyılda geniş kapsamlı bir sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmak için yeni stratejiler içeren Gündem 21 programı olmuştur. Program, yeni eğitim metotlarından, doğal kaynakları korumanın yeni yöntemlerine kadar ve sürdürülebilir bir ekonomiye katılmanın yeni yollarına kadar birçok konuda öneriyi içermektedir (United Nations, 1992). Bu konferansın bir diğer özelliği ise sürdürülebilir kalkınmanın küresel olarak kabulünün elde edilmesidir (Göcen ve Şahin, 2021).

Daha sonra yapılan diğer çalışmalar ise sırasıyla; Kopenhag Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi 1995, Kyoto Protokolü 1997, 2000 Milenyum Zirvesi, Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi 2002, 2005 Dünya Zirvesi, 2008 Milenyum Kalkınma Hedeflerine İlişkin Üst Düzey Toplantı, 2010 Milenyum Kalkınma Hedefleri Zirvesi, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) 2012, 2013 Milenyum Kalkınma Hedeflerini Gerçekleştirmeye Yönelik Genel Kurul Başkanı Özel Etkinliği ve 2015 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi-Dünyamızı Dönüştürme Planı şeklinde sıralanabilir (United Nations, 2024).

Bu çalışmalar bizlere sürdürülebilir kalkınmanın her alanda var olması gerektiğini göstermektedir. Sürdürülebilir kalkınmaya ekonomik, sosyal ve çevresel boyutta baktığımızda ise;

- ✓ Ekonomik Boyut: Toplumların sınırlı olan kaynaklarını kullanarak sürdürülebilir bir ekonomiye sahip olmaları,
- ✓ Sosyal Boyut: İnsanların eğitim, cinsiyet eşitliği, sağlık gibi konularda sürdürülebilir bir sosyal hayata sahip olmaları,
- ✓ Çevresel Boyut: Tüm ekosistem öğelerinin bir denge içinde olmasıdır.

Çevresel sürdürülebilir bir sistem toprak, su, besin maddeleri gibi fiziksel unsurların ve yaşayan canlı organizmalar, hayvanlar, bitkiler gibi biyolojik unsurların değişen günümüz koşullarına uyum sağlamasıdır. Bu uyumu sağlayabilmek için kaynakların korunması, yenilenebilir sistemlerin geliştirilmesi ve kullanılması gereklidir (Tıraş, 2012). Bu kapsamda insanlığın temel ihtiyacı olan gıda, sürdürülebilirlik listesinin birinci maddesi olarak kabul edilebilir.

Sürdürülebilir Turizm

Sürdürülebilir turizm, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü ve Çevre Programı tarafından ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan, mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri göz önünde bulunduran turizm çeşidi olarak tanımlanmıştır. Buna ek olarak, sürdürülebilir turizmin gelişiminde çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarına atıfta bulunarak, bu üç boyut arasında uzun dönemde sürdürülebilirliği sağlayabilmek için uygun bir denge kurulması gerekliliği belirtilmektedir (What is Sustainable Tourism, 2024).

Sürdürülebilir turizm, 1970'lerde turizmden kaynaklanan, geleneksel kültürlerde ve toplumlarda yarattığı ciddi çevresel sorunlara tepki olarak ortaya çıkmıştır (Bramwell ve Lane, 2012). Turizm sektörü ekonomik olarak büyük bir önem taşımaktadır. Turizmden optimum gelir elde etmek adına geliştirilen farklı turistik eylemler, o bölgedeki turist sayısını arttırarak bölgenin, sosyal ve kültürel açıdan bozulmasına, doğal ortamın ve kaynakların tahrip olmasına sebep olmaktadır. Bu durumun önüne geçmek ve tahribatı en az seviyeye çekmek için turizmde sürdürülebilirlik uygulamalarına yer verilmelidir. Turizm için sürdürülebilirlik, özellikle doğal kaynakların korunması, biyo-çeşitliliğin hasar görmemesi, tarihi, kültürel ve ekolojik sistemlerin zarar almaması ve korunması anlamına gelmektedir (Pelit, Baytok ve Soybalı, 2015).

Çevresel, kültürel ve olumsuz dış etkenlerden en çok turizm endüstrisi etkilenmektedir. Bu durumda çevresel ve kültürel değişimler turizmi birinci dereceden etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Aynı şekilde turizm de çevreyi ve kültürü olumlu ve olumsuz şekillerde etkilemektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir turizmi; sürdürülebilirlik endişesi taşıyan turistlerin, ziyaret ettikleri bölgenin kültürüne saygılı, çevreyi korumaya çalışan bir bakış açısıyla gerçekleştirdikleri bir turizm anlayışı olarak görülebilir (Süzer ve Doğdubay, 2022). Bu açıdan ele alındığında

sürdürülebilir turizm; öğretici, yerel halka kazanç sağlayan, ziyaret edilen yerin geleneklerine ve kültürüne saygılı, kaynakları etkili kullanan, gereksiz kullanımdan kaçınan kapsayıcı bir turizm çeşidi olarak önem taşımaktadır (Bahar, Samırkaş ve Çelik, 2015).

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ‘Turizmi Daha Sürdürülebilir Hale Getirme’ raporunu 2005 yılında on iki madde olarak yayınlamış ve sürdürülebilir turizm hedeflerini açıklamıştır. Bu hedefleri üç ana başlık altında şu şekilde sıralanabilir:

- ✓ Temel ekolojik süreçleri koruyarak ve doğal miras ve biyo-çeşitliliğin korunmasına yardımcı olarak, turizm gelişiminde esas olan çevresel kaynaklar en iyi şekilde kullanılmalıdır.
- ✓ Ev sahibi toplulukların sosyo-kültürel özgünlüğüne saygı göstererek, yerleşik ve yaşayan kültürel miraslarını ve geleneksel değerlerini koruyarak, kültürlerarası anlayış ve hoşgörüye katkıda bulunulmalıdır.
- ✓ Yoksulluğun azalmasına yardımcı olarak, ev sahibi topluluklara sosyal hizmetler, dengeli bir istihdam ve gelir fırsatları sunarak, tüm taraflara adil bir şekilde dağıtılmış sosyo-ekonomik kazançlar sağlayarak, uzun vadeli ve uygulanabilir ekonomik operasyonlar elde edilmelidir (Sustainable development, 2024).

Tüm bu hedefler ve global çalışmalar düşünüldüğünde sürdürülebilir turizm uygulamaları ve turizmde sürdürülebilirliğin önemi bir kez daha vurgulanabilir. Bu bağlamda, günümüzde kitle turizmine alternatif olarak birçok turizm çeşidi karşımıza çıkmaktadır ve bu turizm çeşitleri sürdürülebilir turizmi benimsemiştir.

Bu bağlamda sürdürülebilir turizmi ve şarap ve bağcılık turizmini birbiriyle ilişkilendiren birçok yön bulabiliriz. Bu turizm çeşidi, şarap turistine şarap ve kültürü çerçevesinde tatmin edici deneyimler sunar. Bu da çevrenin bağcılık ve şarapçılık için kullanımı ve bölgelerin sosyal ve ekonomik gelişiminin yansıması olarak karşımıza çıkar. Tüm bu sebeplerden dolayı şarap kültürü ve şarap turistleri tarafından aktarılan deneyimler şarap bölgelerinin sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik ile bağlantılı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (González San José, 2017).

Şarap ve Bağcılık

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre şarap; üzüm ya da farklı meyvelerin sularının değişik yöntemler ile mayalandırılarak elde edilen alkollü içeceğe verilen addır. Şarabın tarihi ise günümüzden yaklaşık 9000 yıl öncesine dayanmaktadır. Şarabın ve bağcılığın ortaya çıktığı topraklar, Kafkasya’dan başlayarak İran ve Ermenistan’dan Anadolu’ya uzanmaktadır. M.Ö. 6600’lerde asma bitkisi günümüz Gürcistan’ının Shulaveri bölgesinde, yabani bir bitkiden dönüştürülerek evcilleştirilmiştir. Aynı dönemlerde, Kuzey Mezopotamya olarak isimlendirilen günümüz Dicle ırmağı civarlarında da yabani üzüm bilinmekte ve kullanılmaktaydı (Gündoğan ve Yankı, 2022).

M.Ö. 5400’lerde asma ve şarap kullanımı biraz daha güneye yani İran’a doğru ilerlemektedir. 1960 yılında Amerikalı arkeologlar bir kazıda dokuz litrelik altı adet testi bulmuşlardır. Yapılan kimyasal analizler sonucunda testilerin dibinde şarap izine rastlanılmıştır. Böylelikle; Kuzeybatı İran’da bulunan Hacı Firuz Tepe köylerinde şarap üretildiği ve tüketildiği ortaya çıkmıştır (Mertol ve Keskin, 2022).

M.Ö. 4200’lerde asma Ermenistan ve Anadolu’da da geçer, özellikle Şanlıurfa civarlarında bulunan Kurban Höyük yerleşiminde evcil olarak, üzüm çekirdekleri bulunmuştur. M.Ö. 2500’lerde ise Çorum Alacahöyük kazılarında karşımıza çıkmaktadır. Bu kazılar sonucunda Anadolu’nun hatta dünya tarihinin en eski içecek kapları bulunmuştur. O dönemde orada yaşayan Hatti toplumu, prenslerini ölümünden sonra içlerinde altın şarap kadehleri ve sürahiler de bulunan birçok hediye ile gömmüşlerdir (Gündoğan ve Yankı, 2022).

Hititler döneminde de bağcılığın önemi devam etmektedir. Bu dönemle ilgili yapılan birçok arkeolojik çalışma sonucunda; kaya resimlerinde ve heykellerde asma ve şarapla ilgili birçok veriye ve resme rastlanılmaktadır. Hititler için bağcılık çok önemli bir gelir kaynağı ve dini bir öğedir. Nitekim Tanrılara üzüm ve şarap sunulduğu arkeolojik buluntular sonucunda ortaya konmuştur. Bu sebepten Hititler tarihte ilk kez bağları ve asmayı koruyan kanunlar ve yasalar oluşturmuşlardır (Sağlam ve Sağlam, 2018).

M.Ö. 1200’ler Hitit İmparatorluğunun sona erdiği, aynı zamanda da Troya şehrinin Akhalar tarafından fethedildiği bir dönemdir. İki Troyalı prens yurtsuz kaldıktan sonra uzun bir deniz yolculuğu yaparak İtalya’ya ulaşırlar ve yanlarında asma bitkisi de bulunmaktadır. Asma bitkisinin Avrupa’ya geçişi bu şekilde açıklanabilir (Gündoğan ve Yankı, 2022).

M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda Anadolu’da bağcılık ve şarap yeniden önem kazanır. Orta Anadolu’da Friglerin, Batı Anadolu’da Lidyalıların ve Doğu Anadolu’da Urartuların şarap ve bağcılıkla ilgilendiğine dair birçok kalıntı

bulunmuştur. Hititlerde olduğu üzere bu dönemlerde de şarap dini bir ritüel içkisi olmaya devam etmiştir (Deliorman, Ergun ve Orhan, 2011).

Yunan kolonizasyonunun da başladığı bu yüzyıllarda şarap, deniz kültürüne hâkim Yunanlılar tarafından Anadolu'dan tüm Akdeniz kıyılarına taşınmıştır. Bu şaraplar amforalarda ve üzerinde mitolojik tasvirlerin bulunduğu seramik kaplarda taşınmış, böylelikle bu betimlemeler sayesinde bir kültür elçiliği de yapmıştır. M.Ö. 550 yıllarında Foçalılar koloni kurmak için Akdeniz'e açılmış ve Nice, Antipolis, Marsilya ve Fransa'ya asma bitkisini götürerek, bu topraklarda da asma bitkisinin yetişmesine olanak sunmuşlardır (Gündoğan ve Yankı, 2022).

İvriz Kaya Anıtında gördüğümüz, elinde üzüm salkımı tutan tanrının, Yunan Uygarlığındaki Dionysos inancının kaynağı olduğu düşünülmektedir. Bu inanç Hititlerden Lidyalılara, ondan sonra Girit'e oradan da Yunanlılara geçmiştir. Yunan Medeniyetinde Dionysos başlarda tüm tabiat ürünlerinin, bağların koruyucusu ve şarabı bulan bir tanrı olarak görülmüştür. Romalılarda ise Dionysos, Roma kültürüne Bacchus olarak geçmiştir. Bu kültür içerisinde, zamanla Bacchus şarap tanrısı olmaktan çıkıp, ilahi bir kurtarıcı olarak kabul edilmiştir. Hristiyanlığın Anadolu'da yayılmaya başlamasıyla Bacchus kültürü Hristiyanlar tarafından hemen benimsenmiştir. Hz. İsa'nın kendi varlığını asma bitkisi ve kanını da şarap olarak sembolize etmesi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı şarap, Hristiyanlığın çok önem verdiği ve ayinlerinde kullandığı kutsal bir içecek halini almıştır (Akurgal, 1989).

M.S. 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu egemenliğine giren Anadolu ve Trakya'nın tamamı, şarap üretiminde ustalaşmış ve çok gelişmişlerdir. Fakat bu başarı, Roma İmparatorluğunun 3. ve 4. yüzyıllarda yaşadığı siyasi ve ekonomik problemlerden etkilenmiştir. 6. yüzyılda Hristiyanlığın öneminin iyice artması ve şarabın Hz. İsa ile ilişkilendirilmesinden dolayı Doğu Roma bağıcılığa ve şarap üretimine ağırlık vermiştir. 7. yüzyılda Müslüman Araplar tarafından fethedilen Anadolu, dini olarak getirilen yasaklardan olumsuz bir şekilde etkilenir. Bu durgunluk dönemi, Doğu Roma'nın Anadolu'yu geri kazanması sonucu 9. yüzyılın sonlarına doğru son bulacaktır. 10. ve 11. yüzyıllarda tüm Anadolu'da şarabın en parlak dönemini yaşadığı söylenebilir. 12. yüzyılda, Anadolu'nun büyük bir bölümünün Selçuklu egemenliğine girmesiyle Anadolu'da ulaşım, iletişim ve ticaret canlanmış, böylelikle özellikle Hristiyanlar şarabın ticaretini de yapmaya başlamışlardır. 14. ve 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar sürecek olan Osmanlı döneminde, dinsel yükümlükler sadece Müslüman kesime uygulandığı için bağıcılık ve şarapla Ermeni ve Rum olan köylüler ilgilenmişler, şarap üretip, ticaretini yapmışlar ve de bu ticaretin vergisini devlete ödemişlerdir (Gündoğan ve Yankı, 2022).

1870'lerin ikinci yarısından itibaren Osmanlıda bağıcılık ve şarap üretimi hız kazanmıştır. Bunun sebeplerinden bir tanesi kültürel batılılaşma, diğeri ise tüm Avrupa'yı kısa sürede saran ve üzüm bağlarını yok eden filoksera salgınıdır. 20. Yüzyılda bu salgın Osmanlı topraklarına da ulaşır ve bağları yok eder. Buna ek olarak o dönemde yaşanan savaşlardan dolayı bağıcılık ve şarap geri plana düşer. 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasından sonra şarap ve bağıcılıkla uğraşan halk, nüfus mübadelesi ve Ermeni tehciriyle bu toprakları terk eder. Anadolu'da geriye tarımla uğraşan, bağıcılıktan ve şaraptan anlamayan bir kesim kalır. Bu noktada Mustafa Kemal Atatürk, dönemin cumhurbaşkanı olarak devreye girer ve 1927 yılından itibaren bağıcılığı destekler. Daha sonra İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde şarap uzmanı Fransız profesör Marcel Biron Türkiye'ye davet edilir ve 1938-1947 yılları arasında devlet memuru ünvanıyla 10 yıl Türkiye'de yaşar ve bağıcılık ve şarapçılığın temellerini atar (Gündoğan ve Yankı, 2022).

Şarap ve Bağıcılık Turizmi

Önoloji; Yunanca şarap ve bilim sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir sözcüktür. Önoloji bilimi şarabı, şarabın tüm aşamalarını (üretiminden satışına kadar) ve kültürünü inceleyen bilim dalıdır. Önolog ise bu bilimle uğraşan, şarabın oluşumundan şişelenmesine kadar olan tüm süreç ile ilgili bilgiye sahip kişilere verilen unvandır (Teyin, 2023).

Birçok tanımı yapılmış olan, şarap ve bağıcılık turizmini (önoturizm); Gündoğan ve Yankı (2022), gastronomi ve kültür turizmini de içeren, şarap ürünlerinin deneyimlendiği, konaklama ve doğrudan satış imkânı da sunan, bulunduğu bölgenin tarihini ve kültürünü yansıtan, sürdürülebilir ve yüksek kazanç bırakan bir turizm çeşidi olarak tanımlamaktadırlar.

Modern dönemde, şarapla ilgili ilk turistik aktiviteler 19. yüzyılda öncelikle seçkin sosyal gruplar arasında özel ilgi turizmi olarak gelişmiştir. Günümüz şarap ve bağıcılık turizmi ise, öncelikle şarap imalathanelerine odaklanan şarap bölgelerinde kırsal turizmin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Daha sonra, hasat festivalleri, folklor gibi diğer ilgi çeken alanlar ve üzüm bağları gibi şarap dünyasının diğer yönleri de bu turizme hızlıca dâhil edilmiştir. Gastronomi ile ise her zaman sıkı bir bağı vardır. Eşsiz ve farklı deneyimler arayan turistler için şarabın ve bağların kültürel, doğal ve tarihi zenginlikleri de ilgi çeken yönleridir (González San José, 2017).

Şarap turisti ya da önoturist, temelde şarap ve şarap kültürü ve şarabın tüm üretim aşamalarıyla da ilgilenen ve bu motivasyon ile seyahat eden kişilerdir (Teyin, 2023). Şarap turistleri, ekonomik ve sosyal statü olarak daha yüksek seviyede bulunan, çoğunluğunun 30'lu yaşların ortaları ile 65 yaş aralığında olduğu, meraklı, farklı deneyimler arayan ve özgün ürünleri tercih eden, kültüre, tarihe ve çevresine önem veren bir profil çizmektedir (Gündoğan ve Yankı, 2022). Şarap turistleri ziyaret edecekleri bölgeyi seçerken, bölgeye ait kaliteli şarapları, tanınmış ve bilinen ya da ilgi çekici şarap imalathanelerinin olmasını, yine bölgeye özgü şarap evlerinin, uygun konaklama imkânlarının bulunmasını, şarap rotalarının ve bölgeyi tercih edilir kılan diğer öğeleri de göz önünde bulundurmaktadırlar (Oyan ve Akdağ, 2020).

Dünyada Şarap ve Bağcılık Turizmi ve Başlıca Şarap Rotaları

Türkiye'de henüz gelişmekte olsa da şarap ve bağcılık turizminin bir diğer adıyla önoturizmin önemi Avrupa ve tüm dünyada kabul görmüştür. Bu önemi vurgulamak için Avrupa'da başlayıp dünya geneline yayılan "Dünya Önoturizm Günü" her sene kasım ayının ikinci pazar günü kutlanmaktadır. "Dünya Önoturizm Günü" ilk olarak 2009 yılında European Network of Wine Cities, RECEVIN (Avrupa Şarap Şehirleri Ağı) öncülüğünde şarap turizminin potansiyelini arttırmak, şarap turizmi yapan bölgelerin ekonomik ve kültürel önemi vurgulamak maksadı ile ilan edilmiştir. Gün kapsamında çeşitli şarap festivalleri, şarap fuarları, rehberler eşliğinde şarap bağları gezileri, şarap tadımları, bağlar arasında yürüyüşler, konuşmalar, forumlar, fotoğraf yarışmaları gibi birçok farklı etkinlik gerçekleştirilmektedir (Día Mundial del Enoturismo, 2024).

İlk şarap rotalarını incelediğimizde karşımıza 1935'de Almanya'da kurulan, dünyanın ilk bilinen şarap rotası, Pfalz Alman Şarap Yolu çıkmaktadır. Ardından dünyanın ikinci rotası Alsas Şarap Rotası 1953'te Fransa'da kurulmuştur. Son olarak dünyanın üçüncü şarap rotası Toskana Şarap Rotası ise 1966'da İtalya'da kurulmuştur (Yankı, 2021).

Önoturizm dünyada özellikle Avrupa'da başlasa da bağcılık turizmi algısı 1970 ve 80'li yıllardan itibaren Amerika'da oluşmaya başlamıştır. Napa Vadisi bu konuda başı çeken en önemli bölgelerden birisidir (Gündoğan ve Yankı, 2022). Bu bağlamda şarap bölgelerini iki başlık altında toplanabilir:

- ✓ Eski Dünya Şarap Bölgeleri
- ✓ Yeni Dünya Şarap Bölgeleri

Eski dünya şarap bölgeleri arasında Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Almanya yer almaktadır. Yeni dünya şarap bölgelerinde ise Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Arjantin ve Şili bulunmaktadır (Charters ve Ali-Knight, 2002).

Eski Dünya Şarap Bölgelerinden Bazı Örnek Şarap ve Bağ Yolları

Fransa, Alsas Şarap Yolu

Fransa'nın kuzeyinden başlayarak, Colmar'ın güneyindeki Mulhouse'a kadar uzanan ince ve uzun bir şarap rotasıdır. Bu rota 170 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Fransa'nın en eski şarap yollarından biridir. Yol boyunca Alsas yamaçlarının, şarap bağlarıyla, kalelerle, geleneksel kasabalarıyla birleşmiş manzaraların tadı çıkarılabilir. Bu güzergâh ister arabayla, ister bisiklet ile istenirse de yürüyerek yapılabilir. Bu güzergâhı gerçekleştirirken karşınıza; rehberler eşliğinde şarap yapımını deneyimlemek, şarap bağlarını yukarıdan görmek için sıcak hava balonlarına binmek, bağların etrafında yoga yapmak gibi birçok alternatif çıkmaktadır (Route des Vins d'Alsace, 2024).

İspanya, La Rioja Şarap Yolu

İspanya'nın en önemli şarap rotalarından birisidir. İspanya'nın kuzeyinde yer almakta ve üç bölgeden oluşmaktadır: Rioja Alavesa, Rioja Alta ve Rioja Oriental. Rioja bölgesine Bilbao şehri üzerinden gidilebilmektedir. Bölgede Orta Çağ'dan kalma taş binaların, kulelerin, kiliselerin yanı sıra modern mimari eserleri de mevcuttur. Bunun sebebi ise Bilbao şehrinde bulun modern sanat müzesi Guggenheim Müzesi'dir. Bu müzenin Bilbao'da yarattığı "Bilbao Effect" (Bilbao Etkisi)'den dolayı şarap üreticileri, bağ sahipleri, oteller ünlü tasarımcılar ya da mimarlar ile çalışıp, modern mimariler ortaya koymuşlardır. Bu özelliği ile kaliteli şaraplarının yanı sıra diğer bölgelerden farklı ve cazip bir şarap yoludur (Rutas del Vino De España , 2024).

İtalya, Toskana Şarap Yolu

Toskana İtalya'nın merkezinde bulunmaktadır ve bölgenin başkenti Floransa'dır. Bu bölge Rönesans'a ev sahipliği yaptığından dolayı sanat ile iç içedir. Aynı zamanda bu bölge uzun şarap bağlarıyla, manzaralarıyla,

zeytinlikleriyle, servi ağaçlarıyla, Orta Çağ'dan kalma evleri ve şatolarıyla ve modern yeraltı mahzenleriyle önoturistlerin ilgisini çekmektedir (Follow the road: 3 wine tours you must take in Tuscany, 2024).

Yeni Dünya Şarap Bölgelerinden Bazı Örnek Şarap ve Bağ Yolları

Amerika Birleşik Devletleri, Napa Vadisi

Napa Vadisi San Fransisco'nun kuzeyinde yer almaktadır. Vadi birinci kalite şarapları, ılıman havası ve güzel kırsal alanlarıyla tanınır. Bölgenin şarap tarihi aslında 1840'lara kadar dayanmaktadır fakat asıl ününü 1976 yılında Paris Şarap Tadımı Yarışmasında kazanmıştır. Kör tadım yapılan bu yarışmada Napa şarapları, özellikle 'Chardonney' ve 'Cabernet Sauvignon' şarapları birçok ödül kazanmıştır. Böylelikle Napa şarapları dünyaca tanınmış şaraplar haline gelmiştir. Diğer şarap rotalarında olduğu gibi burada da ziyaretçilere balon gezileri, spa ve bakım, yürüyüş gibi birçok alternatif sunulmaktadır (History of Wine in the Napa Valley, 2024).

Güney Avustralya, Barossa Vadisi

Barossa Vadisi Adelaide'nin yaklaşık 60 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Vadinin en çok bilinen ve şarabı ile ünlü yerleri arasında Tanunda, Nuriootpa ve Angaston şehirleri bulunmaktadır. Tanunda Adelaide'den 70 km uzaklıktadır. Prusyalı göçmenler tarafından yerleşilen bölgede baskın bir Avrupa mimarisi görülmektedir. Yine Alman etkisinin gerek mimari gerek yemek ve kültür açısından görüldüğü bir başka şehir ise Hahndorf'tur. Barossa Vadisi şarap turizminin yanı sıra diğer şarap bölgelerinde de olduğu gibi ziyaretçilere; Lyndoch Lavanta Çiftliği, çiftçi marketleri, helikopter gezileri gibi birçok alternatif sunmaktadır (Barossa Valley Wine Tours, 2024).

Şili, Colchagua Vadisi

Colchagua Vadisi Şili'nin başkenti Santiago'ya sadece iki saatlik bir mesafede bulunmaktadır. And Dağlarından kıyıya doğru bizlere eşlik eden eşsiz manzaraları ile ülkenin en eski şarap yoludur. Şili coğrafi ve iklimsel olarak doğuda And Dağları ve batıda Pasifik Okyanusu ile çevrili olan uzun ve ince bir ülkedir. Bu bölge Akdeniz iklimi ve farklı toprak türleriyle üzüm yetiştiriciliği açısından önemlidir çünkü bu durum bölgede yüksek kaliteli üzüm yetişmesine ve bunların şaraba dönüşmesine olanak sağlamaktadır. Vadi önoturistlere, at arabasıyla bağ gezileri, teleferik ile bağları tepeden görme, eski araba müzelerini ziyaret gibi farklı alternatifler de sunmaktadır (Rutas para Chile, 2024).

TÜRKİYE'DE ŞARAP TURİZMİ VE ŞARAP BÖLGELERİ

Şarap ve bağcılık turizmi Türkiye'de son yıllarda önemini arttırmış ve gelişmekte olan alternatif bir turizm çeşididir. Günümüzde birçok bağcı ülkede ilgi duyulan, desteklenen ve gelişen bir turizm dalıdır. Ülkemizde de son yıllarda bağcı üreticilerin girişimleriyle bağ rotaları oluşturulmaya başlanmıştır (Gündoğan ve Yankı, 2022).

Türkiye'de önoturizm henüz gelişmekte olan bir turizm çeşidi olmasına rağmen potansiyeli çok yüksektir. Gerek Türkiye'nin konumu itibarı ile çok çeşitli üzüm türlerine sahip olması ve geniş alanlarda bağcılık yapma imkânı sunması gerekse Anadolu'da üzüm ve bağcılık tarihinin çok eski ve köklü medeniyetlere kadar dayanması şarap ve bağcılık turizmi açısından büyük bir avantajdır (Bakkaloğlu, 2023). Konuya bu açıdan bakıldığında şarap turistinin Türkiye'yi tercih etmesinin sebebi Anadolu tarihi ve kültürel mirasıdır. Anadolu'da yaşamış olan birçok medeniyetten miras kalanlardır (Gündoğan ve Yankı, 2022).

Türkiye'deki şarap ve bağcılık turizmi tesislerine sahip başlıca bağ rotaları

FAO (Food and Agriculture Organization) 2022 verilerine göre dünya çapında üretilen üzüm miktarı değerlendirildiğinde Türkiye altıncı sırada, üzüm yetiştirme alanı bakımından ise beşinci sırada yer almaktadır. Türkiye'de üzümün kullanım alanlarındaki payı ise şu şekilde dağılmaktadır; sofralık üzüm %52.70, kurutmalık üzüm %36.46 ve şaraplık üzüm %10.84'tür (TUIK, 2022). Türkiye her ne kadar şarap üretimi konusunda büyük bir orana sahip olsa da şaraplık üzüm ve şarap üretimi diğer ülkeler ile kıyaslandığında çok düşüktür. Fakat son yıllarda şarap ve bağcılık turizminin önemi ve getirisi daha fazla anlaşılmakta ve bu sektöre daha fazla yatırım yapılmaktadır (Bakkaloğlu, 2023).

Marmara veya Trakya Bağ Rotası

- ✓ Kuzey Trakya: İstanbul, Büyükkarıştıran, Lüleburgaz, Kırklareli, Edirne
- ✓ Güney Trakya: İstanbul, Tekirdağ, Hoşköy, Şarköy, Gelibolu, Eceabat

Bu bölgenin en önemli özelliği Türkiye'nin ilk bağ rotası oluşudur. Bölgede üretilen şaraplar, toplam şarap üretiminin %40'lık bir bölümüne karşılık gelmektedir. Bu sebepten Marmara Bölgesi şarap ve bağcılık turizminin merkezi olarak görülmektedir (Akdağ, 2015). Ayrıca yüz ölçümü olarak küçük bir alana sahip olmasına karşın bu

bölge çoğu iklimsel özelliğe sahiptir ve bu sebepten dolayı da tarımsal ürün çeşitliliği açısından Avrupa'da önde gelen bölgelerdendir. Bu özelliği ile şarap ve bağcılık için avantaj sağlamaktadır (Gündoğan ve Yankı, 2022).

Ege Bölgesi Bağ Rotası

- ✓ Kuzey Ege: Bozcaada, Çanakkale
- ✓ Kıyı ve İç Ege: Urla, Seferihisar, İzmir, Denizli, Manisa, Alaşehir
- ✓ Güney Ege: Bodrum, Datça

Bölgenin şarapçılık tarihi çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Homeros, İlyada destanında İzmir'de üretilen bir şaraptan bahseder. Fakat yapılan yeni kazılar sonucunda bölgenin şarap tarihinin çok daha eski dönemlere gittiği görülmektedir (Gündoğan ve Yankı, 2022). Uzun bir kıyı şeridinde sahip olan bölge, antik dönemlerde deniz aşırı ülkeler ile şarap ticaretinin yapılmasına olanak sunmuştur. Günümüzde ise şarap ve bağcılık turizmi açısından Türkiye'nin ikinci en geniş ve önemli bağ rotasını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bölgede bulunan antik kentlerin varlığı turizm çeşitliliği bakımından bölgeye fayda sağlamaktadır (Bakkaloğlu, 2023).

Akdeniz Bölgesi Bağ Rotası

- ✓ Likya, Silifke ve Antakya

Coğrafi konumundan dolayı, Akdeniz Bölgesi en uzun üzüm yetiştirme dönemine sahiptir. Sahil bölümünde üzüm hasadı erken iken yaylalarda ve yüksek kesimlerde çok daha sonra hasat yapılmaktadır. Diğer bölgelerde de olduğu üzere Akdeniz Bölgesinin de tarihi eski dönemlere dayanır. Bu bölgeyi cazip kılan özellikleri, ılıman ikliminin daha geniş bir aralıkta turizm imkânı sunması, tarihi ören yerlerine sahip olması ve gastronomik yemek çeşitliliği ve zenginliği olarak sayılabilir (Bakkaloğlu, 2023).

Anadolu Bağ Rotası

- ✓ Doğu ve Güneydoğu Anadolu: Elazığ
- ✓ İç Anadolu: Kayseri, Nevşehir-Kapadokya Ürgüp ve Uçhisar, Ankara - Kalecik, Polatlı Kargalı Köyü

Geniş bir alanı kapsayan bu bağ rotalarının kendilerine özgü çekicilikleri ve özellikleri vardır. Örneğin Kapadokya bölgesinin tarihi, kültürü, doğal oluşumları ve volkanik toprakları şarap ve bağcılık turizmini olumlu şekilde etkilemektedir. Ankara'nın Kalecik ilçesi Kalecik karası üzümüyle ünlüdür. Türkiye'nin en kaliteli kırmızı şaraplık üzümleri olarak kabul edilen Öküzgözü ve Boğazkere üzümleri yine bu bölgelerde üretilmektedir (Oyan ve Akdağ, 2020).

Karadeniz Bağ Rotası

- ✓ Artvin

İklimsel ve kültürel nedenlerden dolayı bu bölgede üzüm üretimi ve şarap yapımı çok azdır. Bölgenin orta ve batı kesimlerinde daha çok üzüm yetiştirilip şarap üretilmektedir. Eski dönemlerde bu bölgede şarap üretildiği, Strabon ve Plinius'un kitaplarındaki yazılarıyla ve daha farklı kalıntılarla kanıtlanabilmektedir. Bölgede bulunan şarap tesisi şarabı en doğal hali ile geleneksel Gürcü yöntemi toprak kaplarda üreterek butik üretim yapmaktadır. Ayrıca bölgede Türkiye'nin İlk UNESCO Biorezerv Alanı olan Macahel bulunmaktadır. Bu özellikleri ile şarap ve bağcılık turizmi açısından önemli ve farklı bölgelerinden bir tanesidir (Gündoğan ve Yankı, 2022).

URLA BAĞ YOLU VE ŞARAPÇILIK

İzmir'in batı bölümünde bulunan Urla'nın tarihi çok eski çağlara kadar uzanmaktadır. Eski çağlarda bölgenin ismi Klazomenai olarak isimlendirilmiştir. Tarih boyunca bölgede Büyük İskender, Roma, Bizans, Selçuklular ve Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürmüştür. Evliya Çelebi'nin Seyahatname 'sinde o dönemin kralının kızının isminin "Ulice" olduğundan bahsedilmektedir. Urli ismi zamanla Urla'ya dönüşmüştür. Urla ilçesi il merkezine 38 km mesafededir. Bölgenin bitki örtüsü zeytin, delice, defne, mersine ve makiden oluşmaktadır. İlçede işletme belgesi 11 tesis bulunmaktadır. Bölgenin coğrafi yapısı ve konumu ilçeyi tarımsal faaliyetler ve ticaret için öne çıkarmaktadır. Bölgede yaygın tarımsal faaliyet zeytincilik ve bağcılıktır. Yaklaşık olarak 540 hektar alan içerisinde üzüm üretimi yapılmakta olup, üretilen toplam üzümlerin %54'ü şarap üretimi noktasında kullanılmaktadır. Urla Bağ yolu üzerinde bulunan işletmeler aşağıda sıralanmıştır (Uysal ve İpar, 2024):

- ✓ Limantepe Şarapevi,
- ✓ Urlice Şarapçılık,
- ✓ Mozaik Şarapçılık,

- ✓ USCA Şarapçılık,
- ✓ Çakır Şarapçılık,
- ✓ MMG Şarapçılık,
- ✓ Urla Şarapçılık,
- ✓ İki Deniz Arası Şarapçılık ve
- ✓ Pedix Şarap Evi.

Urla'ya her geçen gün yeni bir şaraphanenin eklenmesi ile birlikte bu konuda faaliyet gösterecek bir derneğe gereksinim duyulmuş ve bunun üzerine bağ evleri ve şarap işletmeleri bu hususta bir toplantı gerçekleştirmiştir. Urla Bağ Rotası fikrinin tüm işletmeler tarafından desteklenmesinin akabinde; Avrupa Birliği'nden, İzmir Kalkınma Ajansı'ndan ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nden gerekli destekler alınarak Urla'nın tanıtılması için broşür, kitapçık basımı ve harita çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca internet siteleri oluşturularak mobil uygulama hizmeti sunulmaya başlanmıştır. Urla Bölgesi'nde ulusal ölçekte şarap turizminin gelişimine katkı sağlanmasının ve tanıtım yapılmasının yanı sıra bölgenin uluslararası alanda bir marka haline gelmesi ve gastro-turizm destinasyonu olarak tanıtılıp anılması adına uluslararası fuar ve etkinliklerde gerekli tanıtımlar yapılmaktadır. Trakya Bağ Rotası örnek alınarak gerçekleştirilen Urla Bağ Yolunun, Urla Bölgesi'nin tanıtımının etkin bir şekilde yapılması ile birlikte turizm sezonunu 3-4 ay kadar daha uzattığı belirtilmektedir (Edil Akman ve Akdağ, 2024).

Turistik açıdan ele alındığında; Urla, şarap imalathanelerini ve üzüm bağlarını ziyaret eden turistlerin deneyimleri açısından şarap turizmi için ideal ve önemli bir destinasyon haline gelmiştir. Turistler şarap üretilen bu imalathaneleri ziyaret ederek şarap üretim sürecini gözlemlemekte, üreticilerden konu hakkında bilgi alabilmekte ve şarap tadımı yapabilmektedir. Öte yandan bölgenin zengin şarap üretim geleneği, çeşitli şarap türleri, merak uyandırıcı imalathaneler, doğal çekicilikler ve bölge halkının misafirperverliği, ziyaretçilere unutulmayacak benzersiz bir deneyim sunmaktadır (Akyürek, Karabulut ve Özdemir, 2024).

Aşağıdaki şekilde Urla Bağ Yolu Haritası gösterilmektedir:

Şekil 1. Urla Bağ Yolu Haritası



Kaynak: urlabagyolu.com, 2025.

LİTERATÜR

Araştırma kapsamında şarap ve bağcılık turizmi, bağ yolları ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Literatür incelenmesinde ilgili veri tabanları üzerinden 2020 yılından sonraki çalışmalara ulaşılmaya çalışılmıştır. İnceleme sonucunda yerli ve yabancı olmak üzere; şarap, bağcılık turizmi ve bağ rotaları ile ilgili toplam 8 çalışmaya ulaşılmıştır:

Kasaroğlu, Akdeniz, Toktaş, Eris ve Sarıbaş (2021) çalışmalarında şarap ve bağcılık turizminin ulusal literatürde nasıl ve ne kadar incelendiğini ve bu alanla ilgili eksik konuları belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda 2004 ile 2020 yılları aralığında ulusal 30 çalışmayı bibliyometrik analiz ile ele almışlardır. Bu alandaki çalışmaların 2010

yılından bu yana arttığı ama bu artışın yeterli olmadığı sonucuna varmışlardır. Türkiye’de şarap ve bağcılık turizmi rotalarının, turistlerin tercihlerinin bu rotalardaki etkilerini araştırmak ise çalışmanın bir diğer amacıdır. Bu bağlamda gelişmekte olan ve literatürde daha önce çalışılmamış olan, Urla Bağ Yolu örneklem olarak kullanılmıştır.

García-Rodea, Thomé-Ortiz, Espinoza-Ortega ve Bittencourt-César (2022) araştırmalarında Yeni Şarap Dünyası olarak adlandırılan Amerika kıtasında, şarap endüstrisinin, piyasa koşullarına uyarlanmış stratejiler aracılığı ile bazı sosyoekonomik alanlarda varlığını arttırdığını ortaya koymuşlardır. Bu çalışmaları ile Yeni Şarap Dünyasında şarap ve bağcılık turizmi çalışmalarını tanımlamayı ve bu çalışmaları yeni araştırma alanları oluşturmak ve bilgi eksikliklerini gidermek adına sınıflandırarak yapmayı amaçlamışlardır. Ve bu doğrultuda Eski Şarap Dünyası ülkelerine göre Amerika kıtasında şarap ve bağcılık turizminin yeni bir olgu olmasına rağmen Amerika ve Brezilya gibi ülkelerin özellikle kullanıcı davranışları ve pazar alanları ile ilgili şarapla ilişkili araştırmalarda dikkate değer gelişme gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Yazarlar gelecekte yapılacak şarap araştırmalarının sadece ekonomik, ticari ve pazarlama açısından değil kültürel ve sürdürülebilirlik açısından da incelenmesi gerektiği görüşündedirler.

Akyürek, Karabulut ve Özdemir (2024) çalışmalarında şarap ve bağcılık turizmine karşı artan ilgiyi karşılayabilmek adına önoturistlerin beklentilerini ve tercihlerini belirlemenin önemini vurgulamışlardır. Bu beklentileri ve tercihleri belirleyebilmek adına Tripadvisor sitesindeki turistlerin yorumlarından yararlanarak Urla bölgesinden dört şarap evini incelemişlerdir. Turistlerin deneyimlerinin çoğunluğunun olumlu olmasının yanı sıra az bir bölümü de olumsuz deneyimler yaşamışlardır. Bu doğrultuda işletmecilere ve ilgili kurum ve kuruluşlara bazı tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Karagiannis ve Metaxas’ın (2020) araştırmalarının amacı Yunanistan’da şarapla ilgili işletmelerde turizm ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Mora Yarımadası’nın önde gelen şarap üretim bölgelerinde bulunan şarap imalathaneleri ve sürdürülebilirlik yönündeki işlevsel uygulamalarının etkileri incelenmiştir. Çalışmada “Peloponnesos şarap rotaları” gruplarına katılmış başarılı Yunan şarap imalathanelerine odaklanılmıştır. Veriler için şirket kayıtları, bire bir görüşmeler, internet kaynakları gibi birçok kaynaktan yararlanılmıştır. Verilerin incelenmesi sonucunda sürdürülebilirlik ve şarap ve bağcılık turizmi arasında birçok bağlantı olduğu gözlemlenmiştir. Gelecek çalışmaların bölgesel kalkınma yetkilileri, destinasyon yönetimi organizatörleri, araştırmacılar ve uygulayıcılar için sürdürülebilir iş uygulamaları içinde ortak payda ve belirleyici kriterler oluşturulmasında faydalı olacağı kanısına varılmıştır.

Yılmaz ve Akay (2020) çalışmalarında özel ilgi turizmi alanına da giren Şarap ve Bağcılık Turizmini, şarabın geçmişten bugüne olan yolculuğu, şarap ve bağcılık turistlerinin özellikleri, Türkiye’de ki bağ rotalarının ve bu turizm çeşidinin gelişimi gibi konuları ele alarak incelemişlerdir. Aynı zamanda şarap ve Bağcılık turizminin geliştirilmesi için bazı önerilerde bulunmuşlardır. Bu alanda ülkemizin kapasitesinin yüksek olduğu ve konuyla ilgili daha çok çalışma yapılması gerektiği sonucuna varmışlardır.

Bunghez (2022) Şarap ve bağcılık turizminin etkisi, önemi ve gelişiminden dolayı çalışmada bu turizm sektörünün kullanıcılara sunduğu en önemli uygulamaları içeren çalışmaları ve önoturizmle ilgili genel bir analiz yapmayı hedeflemiştir. Çalışmada öncelikle bu turizm çeşidi tanıtılmış, daha sonra Romanya’daki güncel durumu ve ziyaret edilme potansiyeli değerlendirilmiştir. Şarap ve bağcılık turizminin yüksek potansiyele sahip bir girişim olduğu, bu niş turizm çeşidinin yükselmekte olduğu ve hem kültürel hem de ekonomik katkılarının uygulandığı bölge için büyük bir kazanç sağladığı sonucuna varılmıştır.

Süer ve Keskin (2023) araştırmalarında literatürde sürdürülebilir bağcılık ve şarapçılık çalışmalarını inceleyerek sürdürülebilir şarap ve bağcılık turizmine katkı sağlamayı hedeflemişlerdir. Sürdürülebilir şarap ve bağcılık turizminin rekabet için önemli bir değer olduğu, yerel halk için olumlu etkileri olduğu, ekonomik açıdan da sürdürülebilir olduğu gibi sonuçlara ulaşmışlardır. Çalışmada daha çok sürdürülebilirlik üzerinde durularak sürdürülebilir bağcılık ve şarap uygulamalarının sosyal, ekonomik ve çevresel faydaları vurgulanmıştır.

Belber ve Karataş (2023) çalışmalarında Kapadokya çekirdek bölgeyi ele alarak, bölgenin şarap ve bağcılık turizmi potansiyelini ölçmeyi amaçlamışlardır. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak, 34 katılımcıya yedi adet soru sorulmuştur. Sorulara verilen cevaplar betimsel analiz kullanılarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar doğrultusunda bölgenin şarap ve bağcılık turizmi yapabilmek için kapasitesinin yüksek olduğu ve olanaklarının mevcut olduğu fakat şarap fiyatlarının tüketiciye yüksek geldiği ve bu turizm çeşidi için yeteri kadar tanıtımın yapılmadığı sonucuna varmışlardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları incelendiğinde yaşadığımız dünya, gelecek nesiller ve şimdiki yaşamı sürdürülebilmek adına önemsenmesi gereken bir konudur. Bu bağlamda turizm sektöründe sürdürülebilir turizm uygulamaları benimsenmeli ve hayata geçirilmelidir.

Günümüzde turistlerin seyahat motivasyonları, beklentileri, farklı deneyim arayışları gibi birçok faktör turizm çeşitliliğini etkilemektedir. Tercih edilen bu turizm çeşitlerinden bir tanesi de şarap ve bağcılık turizmidir. Gastronomi turizmi, agro turizm, kültür turizmi gibi diğer turizm çeşitleri ile de alakalı olan şarap ve bağcılık turizmi, bıraktığı yüksek gelir, sürdürülebilir olması, bölgeye olan ilgiyi arttırması gibi birçok sebepten dünya genelinde çok popüler fakat Türkiye’ de henüz yeni tanınmakta olan bir turizm çeşididir.

Bu çalışmada sürdürülebilir turizm kapsamında şarap ve bağcılık turizminin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Hem sürdürülebilirlik hem de şarap ve bağcılık kavramları açıklanarak dünya genelinde bu turizm çeşidinin gelişimi ve özellikle şarap ve bağcılık turizmi ile tanınan bazı ülkeler ve bölgeler tanıtılmıştır. Türkiye’den de Urla Bağ Yolu örnek olarak seçilmiş ve bu bölgeyle ilgili literatür incelenmiştir.

Literatür incelendiğinde, Urla bölgesinde uygulanan şarap ve bağcılık turizmi turizm sezonun tüm yıla yayılmasını, kültürel, ekonomik ve çevresel kalkınmayı desteklediği sonucuna varılmıştır. Bölgenin tanıtımı için İzmir Belediyesi, İzmir Kalkınma Ajansı ve Avrupa Birliği de destek vermiş çeşitli broşürler, kitapçıklar, internet uygulamaları ile bölgeyi yerli ve yabancı turistlere tanıtmayı hedeflemişlerdir. Bu çalışmalar sonucunda şarap ve bağcılık turisti sayısında artış olduğu gözlenmiştir.

Bir diğer çalışmada önoturist değerlendirmeleri incelenmiş ve çoğunluğunun olumlu deneyimler yaşadığı fakat küçük bir bölüm de olsa bazı turistlerin olmaz deneyimlerde paylaştıkları gözlenmiştir. Bu olumsuz görüşler aracılığı ile işletmelere eksik oldukları noktalarda kendilerini geliştirmeleri için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Çalışmanın sonucunda, şarap ve bağcılık turizminin sürdürülebilir turizm kapsamında daha çok incelenmesi ve literatüre katkıda bulunulması ve bu tarz çalışmaların daha farklı bölgelere de uygulanması tavsiye edilebilir. Böylelikle turizme daha çok katkı sağlanabileceği düşünülmektedir. Son olarak Türkiye’nin şarap ve bağcılık turizminde potansiyelinin arttırılması ve daha çok tanıtımının yapılması, sürdürülebilir turizmin benimsenerek daha çok uygulanabilmesi için bu tarz çalışmaların artması ve alandaki eksiklikleri gidermesi için gerekli çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdağ, G. (2015). Trakya Bağ Rotasını Takip Eden Yerli Turistlerin Şarap Turizmi Deneyimleri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(4), 3-11.
- Akurgal, E. (1989). *Anadolu Kültür Uygarıları*. İstanbul: Net Yayınevi .
- Akyürek, S., Karabulut, B., & Özdemir, Ö. (2024). Şarap İmalathanelerini ve Üzüm Bağlarını Ziyaret Eden Turistlerin Deneyimleri: Urla (İzmir) Örneği. *Kent Akademisi*, 17(2), 667-685.
- Bahar, O., Samırkaş, M., & Çelik, N. (2015). Farklı boyutları ile sürdürülebilir turizm (1 b.). Muğla: Süre Yayınevi.
- Bakkaloğlu, Z. (2023). Türkiye'deki Bağ ve Şarap Rotalarına Dair Bir Yolculuk. *Research Gate*, 1-35.
- Barossa Valley Wine Tours. (2024). <https://barossawinetour.com.au/attractions/>
- Belber, B. G., & Karataş, M. (2023). Çekirdek Kapadokya Bölgesi'ndeki Gastronomi Paydaşlarının Şarap Turizmine Yönelik Görüşleri. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism Recreation and Sports Sciences*, 6(2), 316-338.
- Bramwell, B., & Lane, B. (2012). Towards Innovation in Sustainable Tourism Research. *Journal of Sustainable Tourism*, 20(1), 1-7.
- Brundtland, G. H. (1987). Our common future world commission on environment and developement. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- Bunghez, C. L. (2022). Enotourism: Analysis and Case Study. *Journal of Eastern Europe Research in Business and Economics*, Vol. 2022.
- Charters, S., & Ali-Knight, J. (2002). Who is the wine tourist? *Tourism Management*, 311-319.
- Deliorman, O. D., Ergun, F., & Orhan, N. (2011). Anadolu Medeniyetlerinde Asma (*Vitis vinifera* L.). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30(50), 69-80.

- Día Mundial del Enoturismo. (2024). 2024 tarihinde diainternacionalde.com: https://www.diainternacionalde.com/ficha/dia-mundial-enoturismo#resTit_1
- Edil Akman, E. & Akdağ, G. (2024). Şarap Rotalarının Niteliksel Karşılaştırılması: Trakya Bağ Rotası Ve Urla Bağ Yolu Örneği, Turizm, Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi, 6(1), 17-32.
- Elders, P. t. (1938). Natural history (Naturalis historia) (Cilt vol. 1 (praefatio, libri I&II). MA: Harvard University Press.
- Engin, E., & Akgöz, B. (2013). Sürdürülebilir kalkınma ve kurumsal sürdürülebilirlik çerçevesinde kurumsal sosyal sorumluluk kavramının değerlendirilmesi. Selçuk İletişim, 8(1), 85-94.
- FAOSTAT. (2022). Crops and livestock products. <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL> adresinden alındı
- Follow the road: 3 wine tours you must take in Tuscany. (2024). <https://www.visittuscany.com/en/ideas/wine-tours-in-tuscany/>
- García-Rodea, L. F., Thomé-Ortiz, H., Espinoza-Ortega, A., & Bittencourt-César, P. d. (2022). Viniculture and Tourism in the New World of Wine: a literature review from the American continent. Wine Economics and Policy, 11(1), 127-140.
- General, S. (1998). General Assembly. A/RES/37/7. World Charter for Nature, 48th Session, Supplement, 460. <https://ejc.orfaleacenter.ucsb.edu/wp-content/uploads/2018/03/1982.-UN-World-Charter-for-Nature-1982.pdf>
- González San, J. M. (2017). Enoturismo y entornos sostenibles. Arbor: ciencia, pensamiento y cultura, 193(785), 1-12.
- Göcen, C., & Şahin, S. (2021). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Bağlamında Coğrafya Eğitimi. International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS), 12(46), 1355-1370.
- Gündoğan, G., & Yankı, M. (2022). Türkiye Önoturizm Rehberi. İstanbul: Alfa Yayın Basım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
- History of Wine in the Napa Valley. (2024). Napa Valley Vintners: https://napavintners.com/napa_valley/history.asp
- Karagiannis, D., & Metaxas, T. (2020). Sustainable Wine Tourism Development: Case Studies from the Greek Region of Peloponnese. Sustainability, 12(12), 5223.
- Kasaroğlu, K., Akdeniz, A., Toktaş, Y., Eris, T., & Sarıbaş, S. K. (2021). Ulusal Alanyazında Şarap Turizminin Değerlendirilmesi ve Türkiye Şarap Turizminde Yeni Bir Ürün Olarak Bağ Rotaları: Urla Bağ Yolu Örnek Olay İncelemesi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(12), 172-194.
- LJM, C. (1948). Res rustica. Lucius Junius Moderatus Columella on agriculture (Cilt vol. 1). MA: Harvard University Press.
- Mertol, H., & Keskin, S. (2022). Üzümün Tarihi ve Coğrafi Yolculuğu. İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Oyan, S., & Akdağ, G. (2020). Farklı Şarap Destinasyonlarını Ziyaret eden Turistlerin Mukayesesi: Portekiz ve Türkiye Şarap Rotaları. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8(4), 2785-2801.
- Pelit, E., Baytok, A., & Soybalı, H. H. (2015). Sürdürülebilir turizm mi? Turizmde sürdürülebilirlik mi? Kavramsal bir tartışma. GÜSBEED, 6(14), 39-58.
- Perdix Wines. (2024). Perdix Wines Organik Üzüm Üretim: <https://www.perdixwines.com/uretimorganik>
- Route des Vins d'Alsace. (2024). <https://www.wineroute.alsace/the-alsace-wine-route-celebrates-70-years/>
- Rutas del Vino De España . (2024). https://wineroutesofspain.com/?gclid=CjwKCAiAjrArBhAWEiwA2qWdCINhTy4CC55ZYjSaLOkWPdZbRygN7gWBqrkdQM3F3rtkJXQcM_JIERoCzsqAvD_BwE
- Rutas para Chile. (2024). https://portales.bancochile.cl/rutas-para-chile/ruta-valle-de-colchagua?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAo5u6BhDJARIsAAVoDWtm4v8iorOCodTnw7dFnX6sT3-qIS9JLNL9dhzPXVHk670SOyVmgRIaAo4JEALw_wcB
- Sağlam, Ö. Ç., & Sağlam, H. (2018). İnsanlık Tarihinde Üzümün Önemi. Journal of Agriculture, 1(2), 1-10.
- Strabo. (1949). The geography (Cilt Vol. II). London: Heinemann.

Sustainable development. (2024). UN Tourism: <https://www.unwto.org/sustainable-development>

Süer, S., & Keskin, N. (2023). Sürdürülebilir Bağ ve Şarap Turizmi Uygulamaları. Bahçe, 52(Özel Sayı 1), 258-268.

Süzer, Ö., & Doğdubay, M. (2022). Sürdürülebilir Turizm Hareketliliğinde Yerel Gıdaların Önemi Ve Rekabet Avantajı (Kavramsal Bir Analiz). Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(2), 255-269.

Teyin, G. (2023). Şarap, Önoloji ve Şarap Turizmine Genel Bir Bakış. ART/icle: Sanat ve Tasarım Dergisi, 3(2), 201-213.

Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik bir inceleme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 57-73.

Tosun, E. K. (2009). Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri. Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 10(2), 1-14.

TÜİK. (2022). Bitkisel Üretim İstatistikleri. 2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2022-45504>

Türk Dil Kurumu. (2024). <https://sozluk.gov.tr/>

United Nations. (1972, June 5-16). United Nations Conference on the Human Environment, 5-16 June 1972, Stockholm. United Nations: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972>

United Nations. (1992, June 3-14). United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992. United Nations: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>

United Nations. (2024). United Nations, Conferences; Environment and sustainable development. United Nations: <https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork1997>

Urla Bagevi (2024). Urla Bagevi Sürdürülebilir Turizm: <https://urlabagevi.com/s%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-turizm>

Urla Bağ Yolu, 2024 En İyi 100 Hikaye. (2024). Visit İzmir: <https://www.visitizmir.org/tr/Icerik/341#:~:text=Ba%C4%9F%20Yolu%2C%20Urla'n%C4%B1n%20tarihi,i%C3%A7in%20bir%20model%20haline%20geldi.>

Urla Bağ Yolu, (2024). Urla Bağ Yolu Map, <https://urlabagyolu.com/urlabagmap/urlamap.html>

Uysal, D., & İpar, M. S. (2024). Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Bağ Rotaları: Urla Bağ Yolu Rotasındaki Şarap Evlerine Yönelik Çevrimiçi Yorumların Değerlendirmesi, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 12(2), 1442-1466.

What is Sustainable Tourism? (2024). Global Sustainable Tourism Council: <https://www.gstcouncil.org/what-is-sustainable-tourism/>

Yankı, M. (2021). <https://www.youtube.com/watch?v=WcBM92l8IGA&t=1019s>

Yıldırım, O., & Nuri, F. İ. (2018). Tarihsel Gelişim Süreci Çerçevesinde Sürdürülebilir Kalkınma. EconWorld2018@Lisbon, 1-21.

Yılmaz, İ., & Akay, E. (2020). Özel İlgi Turizminde Şarap Turizmi. Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi, 13(2), 83-94.

Zon, H. V., & Kuipers, K. (2002). Geschiedenis & duurzame ontwikkeling : duurzame ontwikkeling in historisch perspectief : enkele verkenningen. Netwerk Duurzaam Hoger Onderwijs.